

«Βιτρουβιανές εφαρμογές στο θέατρο και σε
υστεροκλασική κατοικία της Μαρώνειας»

Μνήμη Δημ. Λαζαρίδη

Θεσσαλονίκη 1990

σ. 655-676

ΒΙΤΡΟΥΒΙΑΝΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΣΕ ΥΣΤΕΡΟΚΛΑΣΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΤΗΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ

Η ιστορία και η οικιστική οργάνωση της Μαρώνειας, μιας από τις πιο μεγάλες και αξιόλογες πόλεις - κράτη της Θράκης, μας είναι ελάχιστα γνωστές. Οι πληροφορίες περιορίζονται σε λίγες αναφορές αρχαίων συγγραφέων, καθώς και στα ερείπια που έχουν έρθει στο φως από τις ανασκαφές, τις οποίες αναφέρει στην ανακοίνωσή του ο κ. Ε. Πεντάζος.

Δυστυχώς οι ανασκαφές στη Μαρώνεια δεν έχουν προχωρήσει σε μεγάλη έκταση και έτσι δεν ξέρουμε ακόμη το πολεοδομικό σύστημα της πόλης και την ακριβή θέση της αγοράς. Όλα όμως τα στοιχεία, που έχουμε για την ώρα στη διάθεσή μας, τείνουν στο ότι η πόλη είναι κτισμένη με ένα σύστημα ορθογωνικού κανάβου, αφού όσα κτίρια έχουν ανασκαφεί έχουν σταθερό προσανατολισμό (Σχ. 1). Η κατεύθυνση των τοίχων των κτιρίων μας δίνει έμμεσα την κατεύθυνση των δρόμων της πόλης. Αν συγκρίνουμε την κατεύθυνση αυτή με εκείνη που ο Βιτρούβιος προτείνει ότι θα πρέπει να έχουν οι δρόμοι μιας πόλης, ώστε να εξασφαλίζονται οι ιδανικές συνθήκες αερισμού στα κτίρια (πρβλ. στο (Σχ. 1), το ένθετο σχήμα του Βιτρούβιου¹), διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μεγάλη απόκλιση. Η απόκλιση αυτή ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι η πλαγιά πάνω στην οποία είναι κτισμένη η Μαρώνεια, έχει ένα δικό της προσανατολισμό ο οποίος, σε συνδυασμό με την έντονη κλίση του εδάφους, υπαγόρευσε και τον προσανατολισμό των δρόμων, οι οποίοι ήταν λογικό να ακολουθήσουν τις ισούψεις καμπύλες.

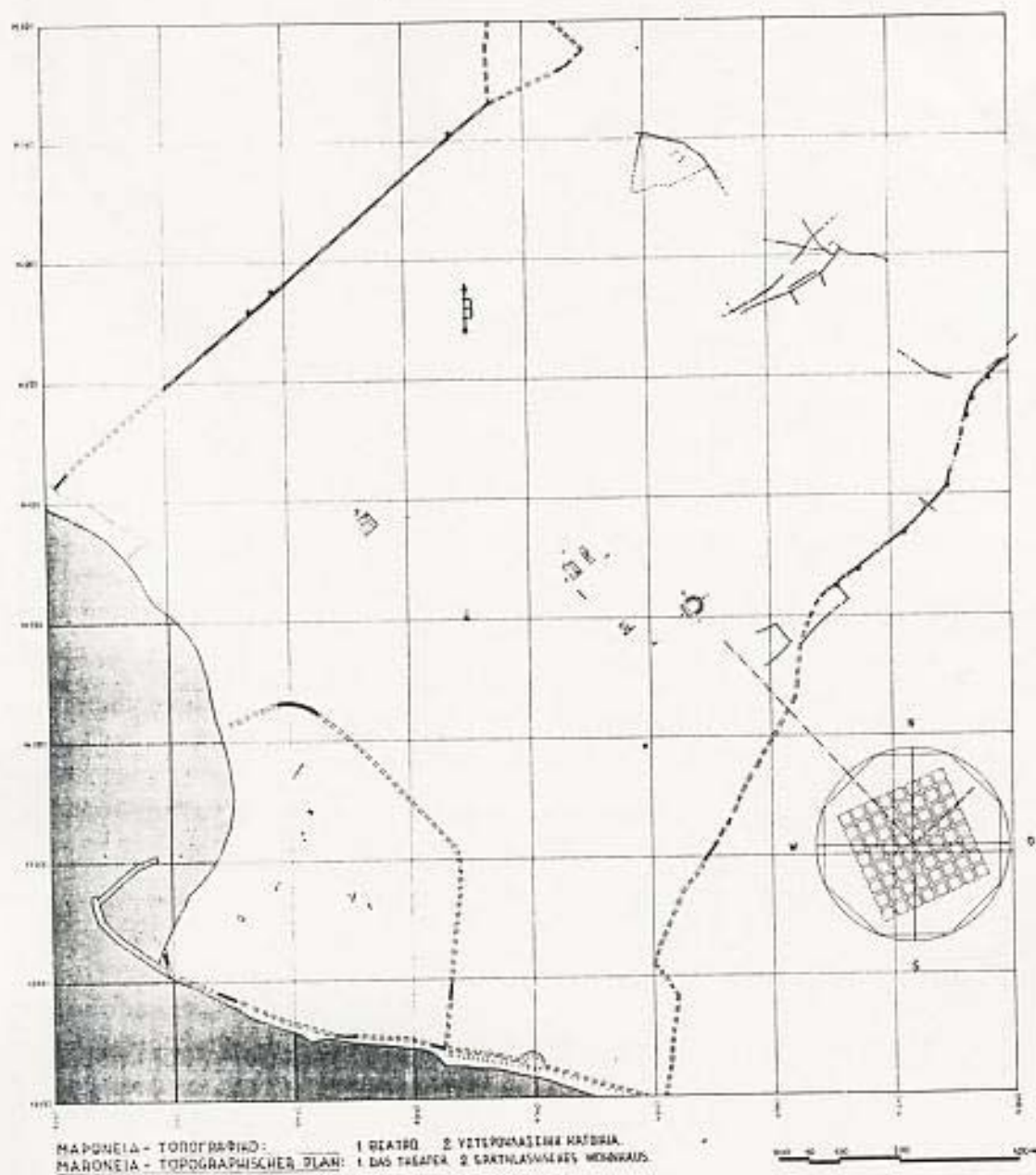
Περισσότερες ομοιότητες με τις σχετικές αναφορές του Βιτρούβιου διαπιστώθηκαν στο θέατρο, καθώς και σε υστεροκλασική κατοικία της Μαρώνειας.

Το θέατρο της Μαρώνειας (Σχ. 2) η ανασκαφή του οποίου δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη, βρίσκεται στις πλαγιές δύο εξάρσεων του εδάφους, μεταξύ των οποίων υπήρχε χειμάρρος. Κατασκευάστηκε πρώτα αποχετευτικός αγωγός για να παραλάβει τα νερά του χειμάρρου (Εικ. 2) και πάνω από αυτόν έγινε κατάλληλη διαμόρφωση, ώστε να ενωθούν οι δύο εξάρσεις και να αποτελέσουν το κοίλο του θεάτρου.

Έτσι, η υπάρχουσα πλαγιά υπαγόρευσε στο θέατρο ΝΔ προσανατολισμό, ο οποίος δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι είναι ο ιδανικός σε σχέση με αυτόν που αναφέρει ο Βιτρούβιος², ο οποίος αποκλείει τον νότιο προσανατολισμό, γιατί προκαλεί ενόχληση στους θεατές κατά τη διάρκεια των παραστάσεων.

1. H. KNELL, *Vitruvi Architecturtheorie*, (1985), σ. 40.

2. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, III, 2.

Σχ. 1. Μαρώνεια: Τοπογραφικό διάγραμμα

Το θέατρο της Μαρώνας είναι ελληνιστικό, έχουμε όμως και ρωμαϊκή φάση, καθώς και μεγάλης κλίμακας τροποποιήσεις για να μετατραπεί σε αρένα (Εικ. 1). Στην ελληνιστική εποχή ανήκουν: α) οι λιθινές βαθμίδες των καθισμάτων και οι κλίμακες ανόδου (Εικ. 3), β) ο κεντρικός αποχετευτικός αγωγός (Εικ. 2 και 4), γ) ο περιμετρικός αποχετευτικός αγωγός της ορχήστρας (Εικ. 5). Στη ρωμαϊκή εποχή ανήκουν: α) το κτίριο της σκηνής (Εικ. 1), β) το πλινθόκτιστο προσκήνιο, γ) η πρόχειρη κάλυψη του αποχετευτικού αγωγού της ορχήστρας, η οποία στη φάση αυτή δεν ήταν ορατή, αφού το επίπεδο της ορχήστρας είχε ανέβει πολύ ψηλότερα, δ) το προστατευτικό στηθαίο από ορθοστάτες (υλικό σε δεύτερη χρήση), επάνω στους οποίους ήταν στερεωμένα προστατευτικά σιδερένια κικλιδώματα (Εικ. 6). Για τη μετατροπή του θεάτρου σε αρένα χρειάστηκε, εκτός από τα προστατευτικά μέτρα, να διευρυνθεί η ορχήστρα, πράγμα που επιτεύχθηκε με την αφαίρεση μιας σειράς προεδριών (Σχ. 2 και Εικ. 7).

Η επιμέλεια της κατασκευής του θεάτρου μας κίνησε το ενδιαφέρον να μελετήσουμε τις χαραξίες στο Σχ. 3. Γι' αυτό όταν άρχισε η αποτύπωση, η οποία έγινε με τοπογραφική μέθοδο (χρήση Wild T16 και πρισματικού κατόπτρου), πραγματοποιήθηκαν ειδικές μετρήσεις σε χαρακτηριστικά σημεία λίθων, οι οποίοι δεν ήταν μετακινημένοι. Τα σημεία αυτά θα μπορούσαν να δώσουν σίγουρες και όχι τυχαίες πληροφορίες για τη χάραξη. Στη σχηματική κάτοψη που βλέπουμε στο Σχ. 3, από τα 600 σημεία που μετρήθηκαν με το όργανο, φαίνονται μόνο αυτά που λήφθηκαν υπόψη για τη χάραξη. Η ακρίβεια και η κανονικότητα της κατασκευής της ελληνιστικής φάσης είναι αξιοθαύμαστη, κυρίως για τον περιμετρικό αγωγό της ορχήστρας όπου το σύνολο των λίθων δεν παρουσίαζε σχεδόν καμιά μετακίνηση.

Η χάραξη της ελληνιστικής φάσης διαπιστώθηκε ότι έγινε με τρία κέντρα, συμφωνώντας έτσι με όσα αναφέρει ο Βιτρούβιος³ για τις χαραξίες των ελληνικών θεάτρων (στην κάτοψη με κόκκινο χρώμα σημειώνεται η χάραξη κατά Βιτρούβιο). Με κέντρο το σημείο 1 χαράχθηκε ημικύκλιο, με ακτίνα περίπου 10,26 μέτρα για την ορχήστρα (το χαμηλό τμήμα του θεάτρου κατά Βιτρούβιο⁴), και με ακτίνα περίπου 7,96 μ. για τον αποχετευτικό αγωγό. Τα άλλα δύο κέντρα (2 και 3) βρίσκονται στα σημεία της περιφέρειας της ορχήστρας, στα οποία αυτή τέμνεται από τη διάμετρο την παράλληλη προς την ευθεία που ενώνει τα πέρατα του αγωγού (κατά Βιτρούβιο⁵ την παράλληλη προς το προσκήνιο). Με ακτίνα τη διάμετρο της περιφέρειας της ορχήστρας (20,52 μ.) χαράχθηκαν τμήματα περιφερειών που έδωσαν το τελικό σχήμα στην ορχήστρα. Η απόκλιση της υπάρχουσας κατάστασης από τη χάραξη αυτή με τα κέντρα 2 και 3 είναι ελάχιστη, όπως φαίνεται στο (Σχ. 3).

Η περιφέρεια της ορχήστρας εφάπτεται στον τοίχο της ρωμαϊκής σκηνής, πράγμα που σημαίνει ότι αυτή θα πρέπει σχεδόν (με μικρή απόκλιση ως προς την κατεύθυνση και ελαφρά μετατόπιση του άξονά της προς τα ΒΔ) να ταυτίζεται με την ελληνιστική, η οποία όμως δεν διαπιστώθηκε ακόμη ανασκαφικά.

Αν εγγράψουμε στην περιφέρεια της ορχήστρας τα τρία τετράγωνα που αναφέρει ο Βιτρούβιος, βλέπουμε ότι το ελληνιστικό προσκήνιο θα πρέπει να αναζητηθεί λίγο πιο πίσω από το ρωμαϊκό. Επίσης βλέπουμε ότι η θέση των κλιμάκων ανόδου του κοίλου δεν

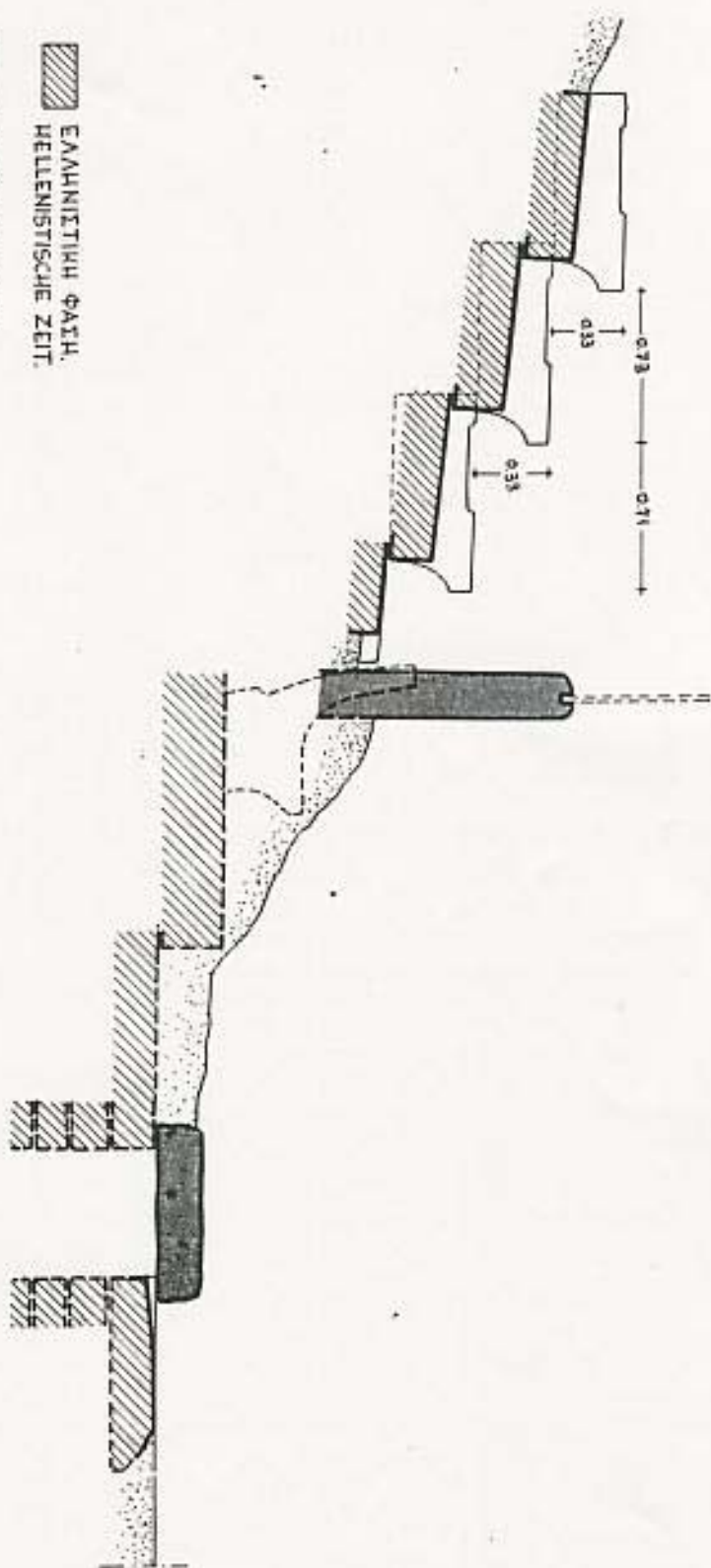
3. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, VII, 1.

4. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, VI, 1.

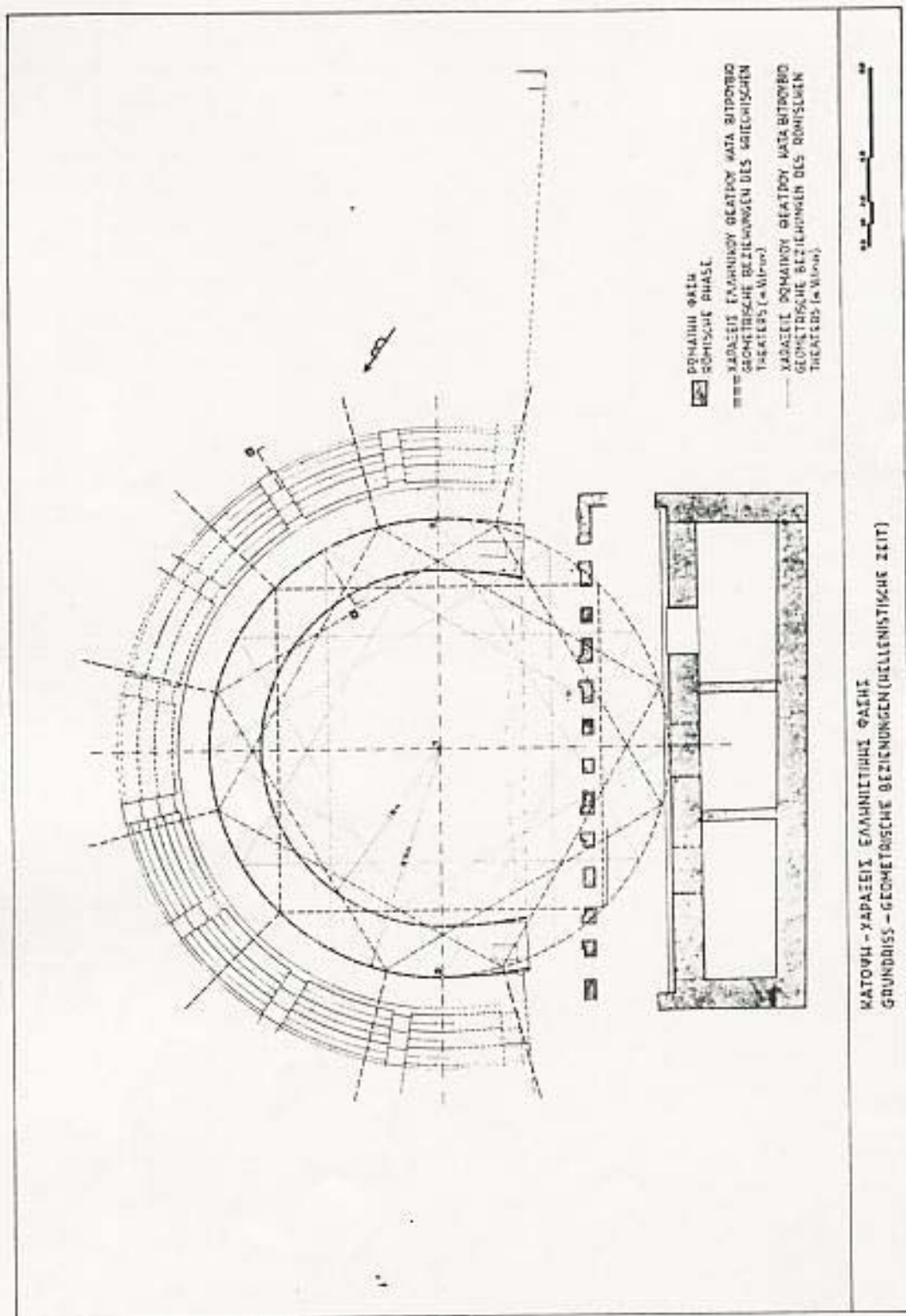
5. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, VII, 1.

ΤΟΜΗ α-α
 SCHNITT α-α

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΦΑΣΗ,
 HELLENISTISCHE ZEIT.
 ΡΩΜΑΙΚΗ ΦΑΣΗ
 RÖMISCHE ZEIT

Σχ. 2. Μεσόγειος, Οικόπεδο: Τομή α-α

συμπίπτει με τις κορυφές των εγγεγραμμένων τετραγώνων⁶. Στο θέατρο της Μαρώνειας έχουμε δύο κλίμακες επιπλέον από αυτές που προβλέπει η χάραξη του Βιτρούβιου. Ίσως υπάρχει όμως κάποια εξήγηση γι' αυτό, αν λάβουμε υπόψη ότι το θέατρο είναι αρκετά μικρό για να δικαιολογήσει δεύτερο διάζωμα, στο οποίο θα είχαμε διπλασιασμό του αριθμού των κλιμάκων. Έτσι ίσως προβλέφθηκαν από την αρχή δύο κλίμακες επιπλέον, για να εξυπηρετούνται καλύτερα τα υψηλότερα μέρη του κοίλου.

Τέλος, μια δοκιμή που έγινε για να διαπιστωθούν τυχόν σχέσεις της ελληνιστικής φάσης του θεάτρου με τις χαράξεις που προτείνει ο Βιτρούβιος⁷ για τα ρωμαϊκά θέατρα (βλ. Σχ. 3), έδειξε, όπως ήταν επόμενο, ότι δεν υπάρχει καμιά τέτοια σχέση. Μια παρατήρηση που έγινε ως προς τη θέση της ΒΑ θύρας της ρωμαϊκής σκηνής - της οποίας το κατώφλι βρέθηκε "in situ" - σε σχέση με τις κορυφές των εγγεγραμμένων τριγώνων είναι μάλλον τυχαία, γιατί θα έδινε τη θέση της αντίστοιχης ΒΔ θύρας ασύμμετρη ως προς το πρόσωπο της σκηνής.

Άλλη μια σύμπτωση με τις αναφορές του Βιτρούβιου έχουμε ως προς τα ύψη και πλάτη των βαθμίδων των καθισμάτων (Σχ. 2). Έτσι, το ύψος των βαθμίδων είναι περίπου 33 εκ., δηλαδή 1 πόδι δωρικό ή 16 δάκτυλοι δωρικοί και το πλάτος περίπου 72 εκ., δηλαδή 2,2 πόδια δωρικά, ενώ τα αντίστοιχα μεγέθη που δίνει ο Βιτρούβιος⁸ είναι 16-18 δάκτυλοι και 2-2,5 πόδια.

Για τη χάραξη της ρωμαϊκής φάσης (μετατροπή σε αρένα) (Σχ. 4), διαπιστώθηκε ότι, εκτός από τη διεύρυνση της ορχήστρας, έχουμε μια μικρή μετατόπιση του άξονα προς τα αριστερά. Η μετατόπιση αυτή διαπιστώνεται και από το γεγονός ότι αναγκάστηκαν να κόψουν λοξά (Εικ. 8) την πρώτη από κάτω βαθμίδα στη θέση του ΒΔ πέρατος του ημκυκλίου της ορχήστρας, για την προσαρμογή των αρθουστατών, πράγμα που δεν έγινε στο αντίστοιχο ΝΑ πέρασ. Η θέση αυτού του άξονα μας σώθηκε υποδηλωμένη από τους αρχαίους κατασκευαστές της ρωμαϊκής φάσης με ένα ημκίονα (Εικ. 9). Ο ημκίονας αυτός θα πρέπει να ανήκει στο προσκήνιο της ελληνιστικής φάσης και βρέθηκε, σχεδόν οριζόντια τοποθετημένος, πάνω στο δάπεδο της ελληνιστικής ορχήστρας. Με το μετατοπισμένο κέντρο 4 χαράχθηκε ημπεριφέρεια, τα άκρα της οποίας ενώθηκαν με τους πλευρικούς τοίχους της ρωμαϊκής σκηνής. Δηλαδή δεν χαράχθηκαν εφαπτόμενες στα άκρα της ημπεριφέρειας, γιατί αυτές θα οδηγούσαν έξω από τα όρια του κτιρίου της σκηνής. Αν εγγράψουμε το ισόπλευρο τρίγωνο στην περιφέρεια της ορχήστρας, όπως προβλέπεται από τον Βιτρούβιο για τις χαράξεις των ρωμαϊκών θεάτρων⁹, βλέπουμε ότι η πλευρά του η παράλληλη προς τη σκηνή βρίσκεται πολύ κοντά στη θέση του ρωμαϊκού προσκηνίου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ταυτίζεται μ' αυτό, αν λάβουμε υπόψη ότι μπροστά από τους πεσσίσκους θα πρέπει να υπήρχαν ημκίονες.

Από τις παρατηρήσεις που έγιναν παραπάνω σχετικά με το θέατρο της Μαρώνειας, βλέπουμε ότι υπάρχουν πολλές συμπτώσεις, αλλά και αποκλίσεις με τις σχετικές αναφορές του Βιτρούβιου. Ο ίδιος ο Βιτρούβιος¹⁰ άλλωστε, αναφέρει ότι οι κανόνες των χαράξεων που δίνει «δεν ισχύουν για όλα τα θέατρα», αλλά ότι «κατά περίπτωση

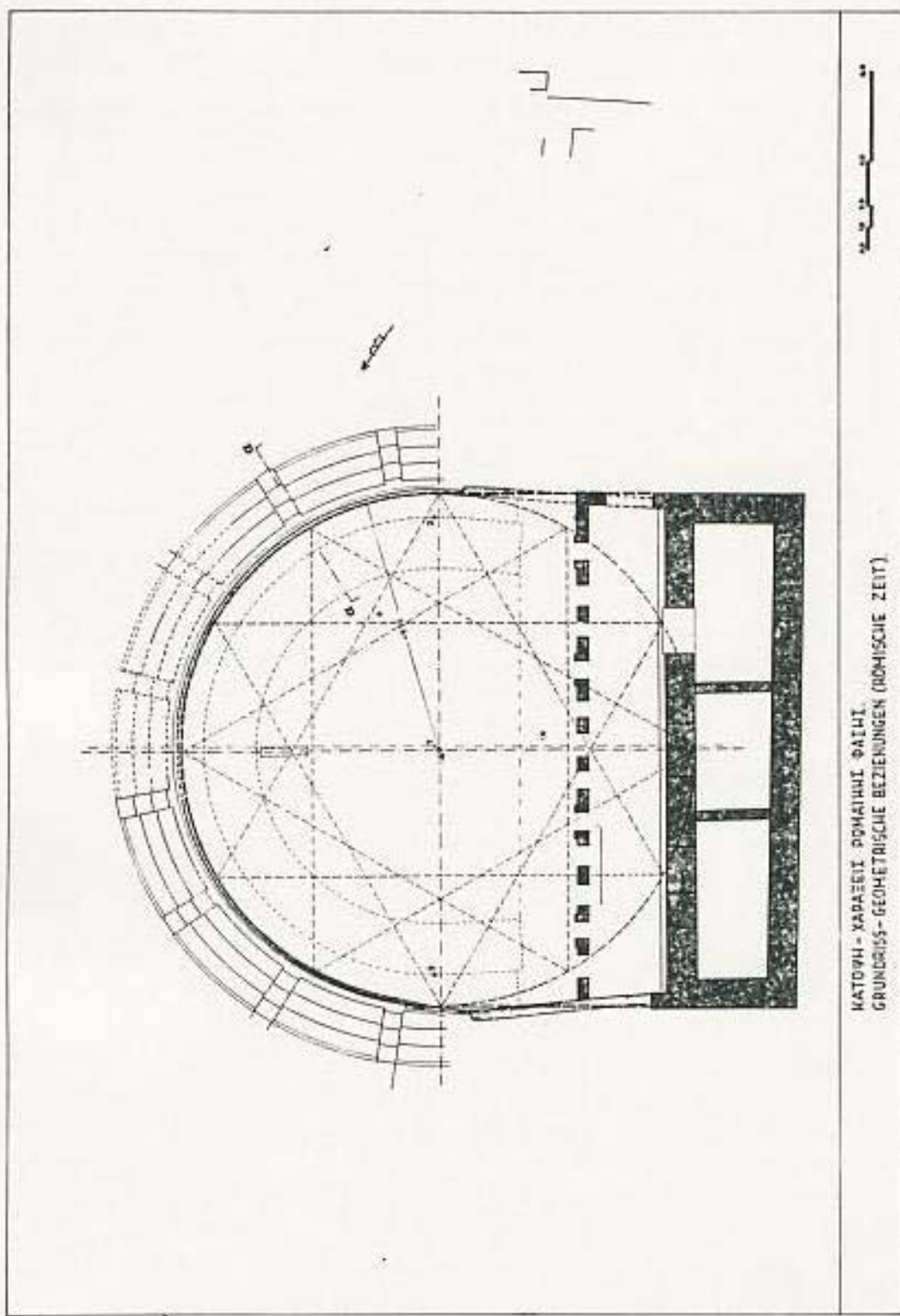
6. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, VII, 2.

7. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, VI, 1 έως 3.

8. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, VI, 3 και 4.

9. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, VI, 1.

10. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, V, VI, 7.

ΚΑΤΩΦΗ - ΧΑΡΑΞΕΙΣ ΡΩΜΑΙΝΗΣ ΦΑΙΤΗΣ.
 GRUNDRISS - GEOMETRISCHE BEZIEHUNGEN (RÖMISCHE ZEIT)

Σχ. 4. Μαρώνεια. Θίατρο. Γεωμετρικές χαράξεις της ρωμαϊκής φάσης

εξαρτάται από τον αρχιτέκτονα ποιους κανόνες θα εφαρμόσει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της τοποθεσίας και το μέγεθος του έργου».

Η ανασκαφή της υστεροκλασικής κατοικίας της Μαρώνας (Εικ. 10), η οποία άρχισε το 1973 και ολοκληρώθηκε το 1983, έγινε από τον Έφορο κ. Ε. Πεντάζο σε συνεργασία, από το 1978, με την τότε Έδρα Ιστορίας Αρχιτεκτονικής του Α.Π.Θ. Στο Σχ. 5 φαίνεται η υπάρχουσα κατάσταση, όπως αυτή προέκυψε από την ανασκαφή του 1983. Δυστυχώς ο περιορισμένος χρόνος δεν μας επιτρέπει να αναφερθούμε στις αξιολογικές κατασκευές και τα πλούσια ανασκαφικά ευρήματα, ούτε στον προβληματισμό που οδήγησε στην ερμηνεία των χώρων και την αποκατάσταση της κάτοψης. Στο Σχ. 6 δίνεται μια μερική αποκατάσταση της κάτοψης με συμπληρώσεις, οι οποίες είναι πλήρως τεκμηριωμένες, ενώ στο Σχ. 7 επιχειρείται η ολική αποκατάσταση της κάτοψης με στοιχεία λιγότερο τεκμηριωμένα.

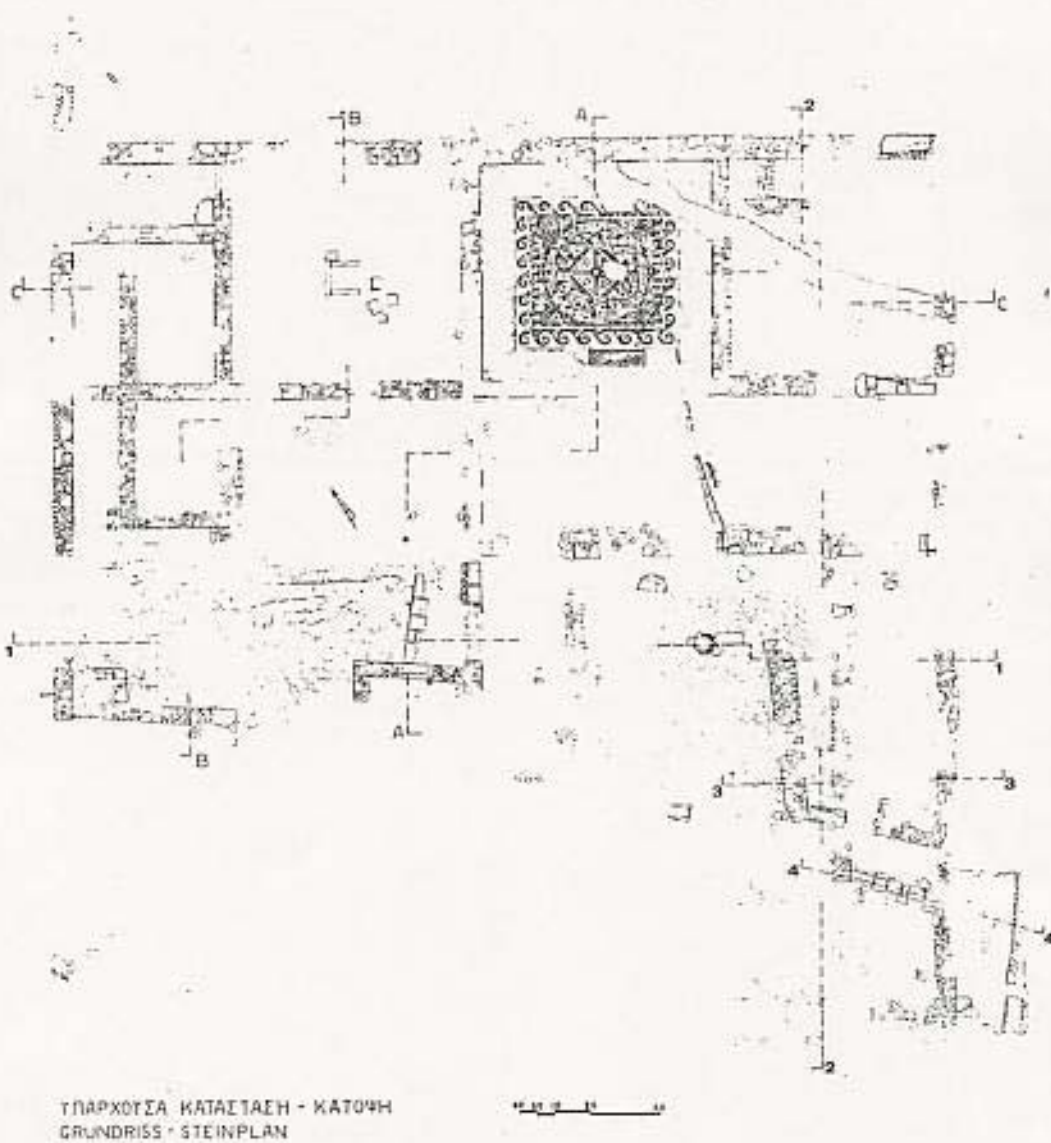
Πρόκειται για μια μεγάλη κατοικία με τετράγωνη σχεδόν κάτοψη, που καταλαμβάνει έκταση γύρω στα 654 μ². Η διάταξη των χώρων της, γύρω από δύο αυλές συμφωνεί αρκετά με την περιγραφή του «ελληνικού σπιτιού», που δίνει ο Βιτρούβιος στο έβδομο κεφάλαιο του έκτου βιβλίου του «Περί αρχιτεκτονικής». Για να γίνει μια προσπάθεια σύγκρισης δίνεται περιληπτικά η περιγραφή αυτή του Βιτρούβιου, ώστε να συσχετιστεί με την κάτοψη της κατοικίας της Μαρώνας και να εντοπισθούν οι ομοιότητες που υπάρχουν.

Αναφέρει, λοιπόν, ο Βιτρούβιος ότι από τη θύρα του δρόμου μπαίνουμε σε ένα στενό διάδρομο, στις μακρές πλευρές του οποίου υπάρχει «από τη μια μεριά ο σταύλος και από την άλλη θυρωρεία», ενώ στη στενή πλευρά του υπάρχει η θύρα της κατοικίας (η οποία από άλλους αρχαίους συγγραφείς ονομάζεται «αύλειος» θύρα¹¹). «Ο χώρος μεταξύ των δύο θυρών ονομάζεται *θυρωρών*. Από το θυρωρών μπαίνουμε στην αυλή, η οποία έχει στοά στις τρεις πλευρές, ενώ στην τέταρτη πλευρά, αυτήν που βλέπει στο Νότο υπάρχουν δύο *άντες*» (δηλαδή δύο γωνιακές προστάδες), που «υποβαστάζουν μια κατασκευή από δοκούς». «Ο χώρος αυτός του οποίου το βάθος είναι ίσο με τα 2/3 της απόστασης μεταξύ των δύο προστάδων», «από μερικούς ονομάζεται *προστάς* και από άλλους *παστάς*. Από εδώ μπαίνουμε σε μια μεγάλη αίθουσα, στην οποία οι νοικοκυρές της οικογένειας μαζί με το υπηρετικό προσωπικό ασχολούνται με το γνέσιμο του μαλλιού. Δεξιά και αριστερά από την προστάδα βρίσκονται δύο υπνοδωμάτια, που ονομάζονται *θάλαμος* και *αμφιθάλαμος*. Από τις στοές της αυλής μπαίνουμε σε τρικλίνα (τραπεζαρίες) κοινά, σε υπνοδωμάτια και σε δωμάτια για το προσωπικό. Αυτό το μέρος της κατοικίας ονομάζεται *γυναικωνίτης*».

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στο τμήμα αυτό της κατοικίας η οργάνωση των χώρων συμφωνεί με την περιγραφή, που δίνει ο Βιτρούβιος. Αξίζει να τονιστεί η ύπαρξη της «άντας» στη δυτική γωνία της προστάδας, η οποία αρχικά είχε θεωρηθεί σαν βάση βωμού, γιατί δεν μπορούσαμε να δώσουμε άλλη εξήγηση. Το ρόλο της δεύτερης «άντας» έπαιξε ο διαχωριστικός τοίχος μεταξύ γυναικωνίτη και ανδρωνίτη. Επίσης αξίζει να αναφερθεί η σχέση βάθους και πλάτους προστάδας που είναι 2:3 (δηλαδή 4,50 x 6,55 μ. ή 13,75 x 20,50 πόδια), όπως ακριβώς αναφέρει ο Βιτρούβιος¹². Οι χώροι που στην κάτοψη χαρακτηρίζονται σαν θάλαμοι δεν πρέπει να είναι οι χώροι ύπνου του σπιτιού, γιατί είναι

11. ΠΛΑΤ., Συμπ. 212 c. ΑΥΛ. 93.20. ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ, απ. από «*Ιέρεια*» κ.ά.

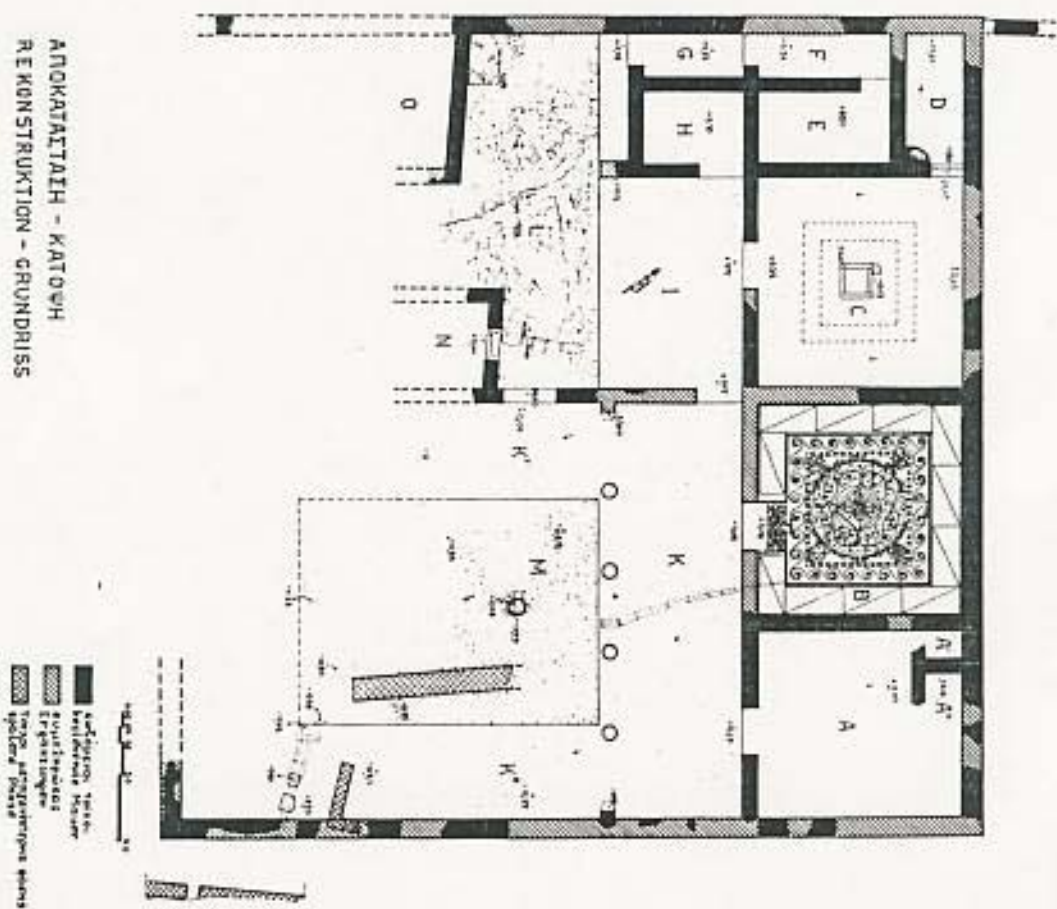
12. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, VI, VII, 1.

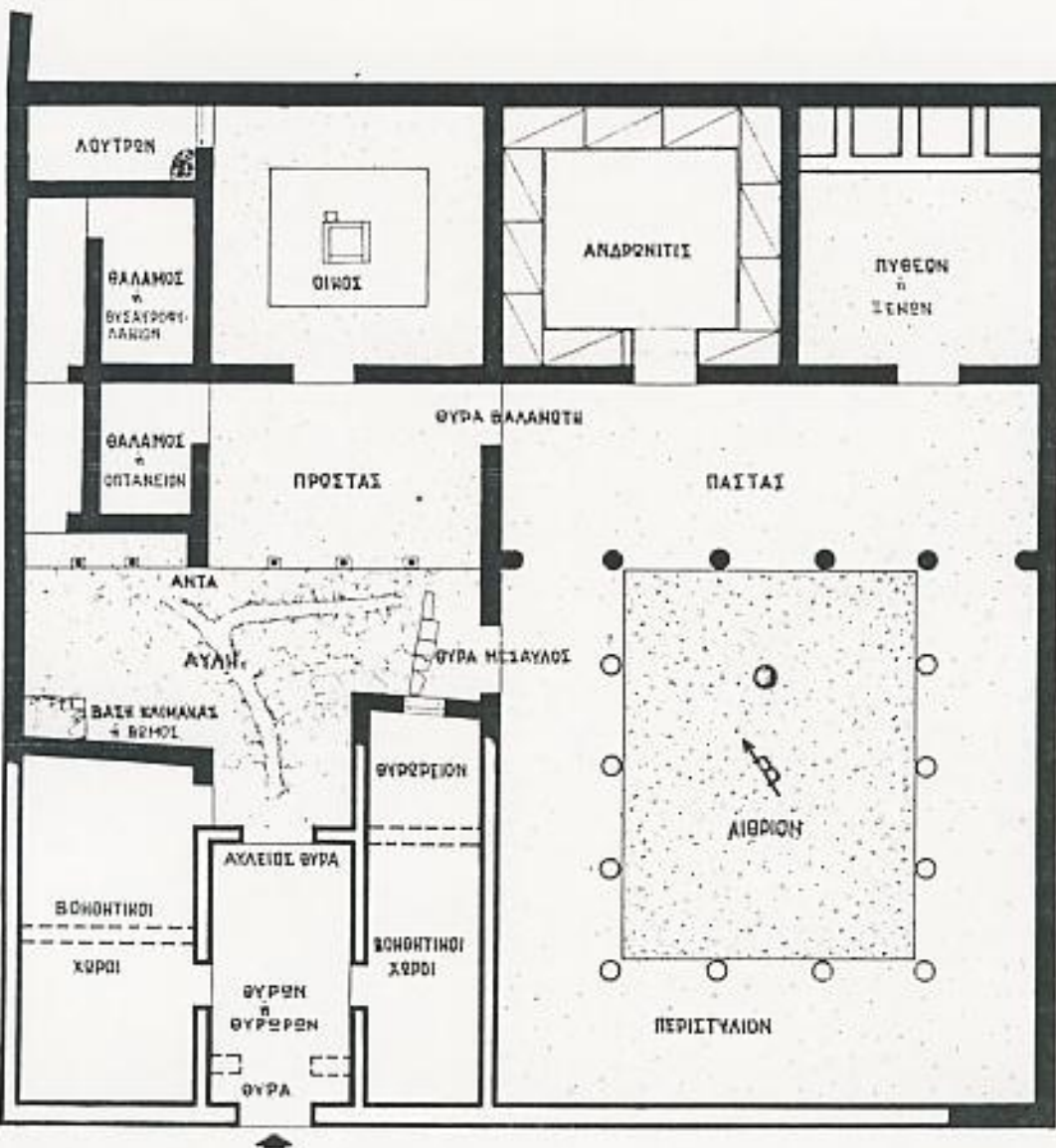
ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΚΑΤΩΗ
GRUNDRISS - STEINPLAN

0 2 4 6 8 10

Σχ. 5. Μαρώνεια. Υπεροκλασική κατοικία: Κάτωη της υπέρκοσης κατάστασης

Σχ. 6. Μαρώνεια, Υστεροκλασική κατοικία: Μερική αποκατάσταση της κάτωης

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ-ΜΑΤΟΥΦΗ
 REHONSTRUHTION-GRUNDRISS

0 20 40

Σχ. 7. Μαρώνεια. Υστεροβλασική κατοικία: Αποκατάσταση της κάτοψης

πολύ μικροί αναλογικά με τους άλλους χώρους του. Οι χώροι ύπνου θα βρίσκονται σε όροφο, η ύπαρξη του οποίου πιστοποιείται και από βάση κλίμακας που βρέθηκε στη δυτική γωνία της αυλής.

Συνεχίζοντας την περιγραφή του ο Βιτρούβιος¹³ αναφέρει ότι «δίπλα στο γυναικωνίτη βρίσκεται ένα συγκρότημα με δωμάτια πιο ευρύχωρα και με περιστύλιο πιο πολυτελές με τέσσερις στοές». «Μεταξύ των δύο περιστυλίων υπάρχει πέρασμα, το οποίο ονομάζεται *μέσαυλος* γιατί βρίσκεται μεταξύ δύο αυλών». «Από τις τέσσερις στοές του περιστυλίου, αυτή που βλέπει στο Νότο, μερικές φορές είναι κατασκευασμένη με κίονες πιο υψηλούς και στην περίπτωση αυτή ονομάζεται *ροδιακή*». Πράγματι στην κατοικία της Μαρώνειας διαπιστώνεται μια τέτοια τάση διαφοροποίησης της στοάς της παστάδας: α) από τη διαφορετική θεμελίωση που διαπιστώθηκε στην πλευρά αυτή του περιστυλίου, η οποία είναι πολύ ισχυρή σε σχέση με την υποτυπώδη θεμελίωση των άλλων πλευρών, β) από την ύπαρξη παραστάδων στις γωνίες της παστάδας, γ) από το διαφορετικό βάθος της στοάς της παστάδας σε σχέση με το βάθος των πλευρικών στοών, και δ) από τη διαφορετική κεράμωση της στοάς της παστάδας, όπως προκύπτει από τα ανασκαφικά δεδομένα.

Στη συνέχεια ο Βιτρούβιος αναφέρει ότι στις τρεις στοές του περιστυλίου υπάρχουν πινακοθήκη, βιβλιοθήκη, ξενώνας, εξέδρα¹⁴, ενώ στη στοά που βλέπει στο Νότο υπάρχει «δωμάτιο τετράγωνο αρκετά ευρύχωρο, ώστε να χωράει άνετα τέσσερα τρίκλινα, αφήνοντας και τον σχετικό ελεύθερο χώρο για εξυπηρέτηση και για την προετοιμασία των διασκεδαστικών παραστάσεων». (Στην περίπτωση της κατοικίας της Μαρώνειας θα πρέπει να υπήρχε μια κλίνη λιγότερη εξαιτίας της θύρας του δωματίου). Αυτό το μέρος του σπιτιού ονομάζεται «ανδρωνίτης, γιατί οι άνδρες, οι οποίοι το χρησιμοποιούν, δεν ενοχλούνται ποτέ από τις γυναίκες», στις «οποίες δεν επιτρέπεται να συμμετέχουν στα συμπόσια».

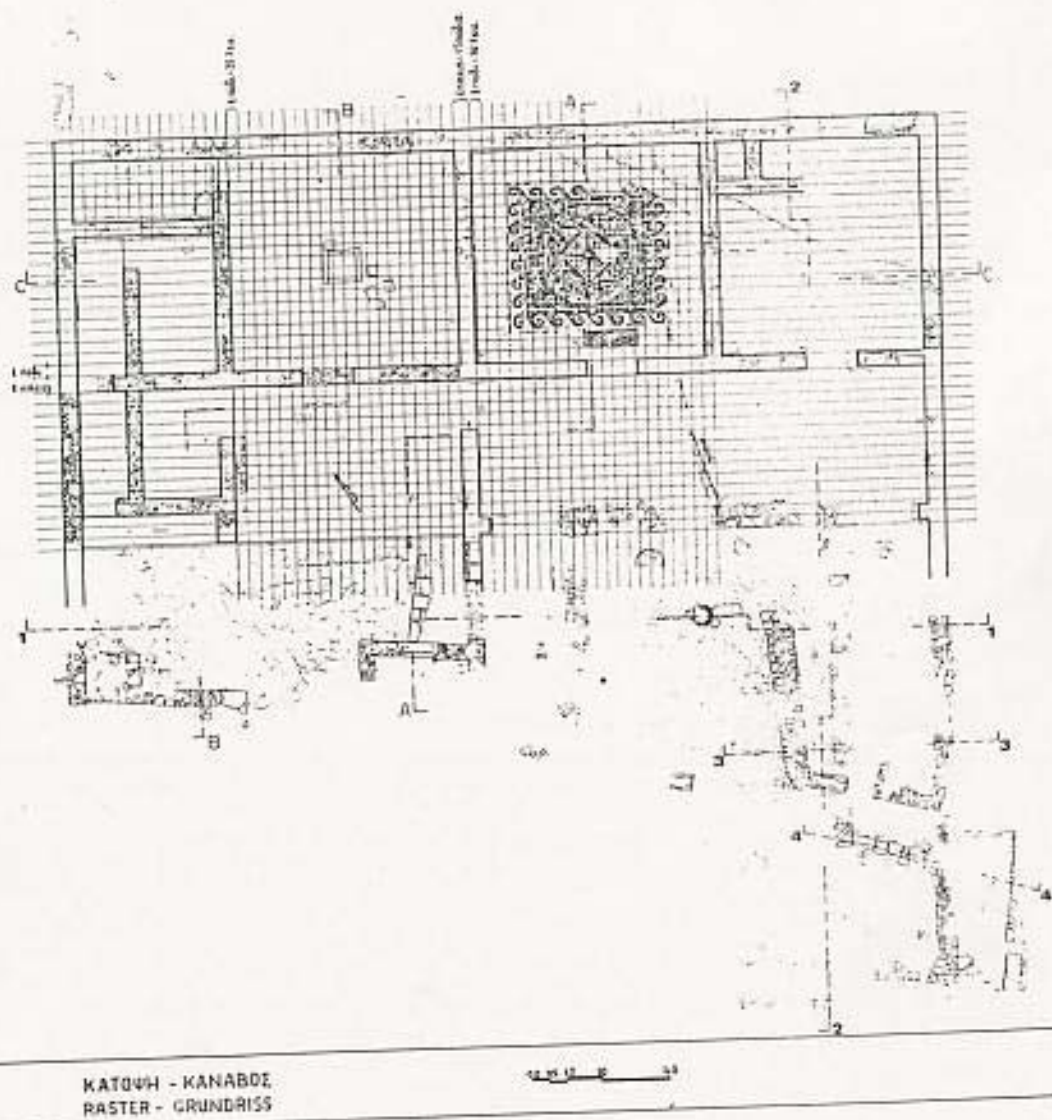
Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, αλλά και αργότερα, κατά τη μελέτη της κατοικίας, εντύπωση προκάλεσε η κανονικότητα της κατασκευής της, πράγμα που μας οδήγησε στο να ερευνήσουμε, αν υπάρχουν κάποιες μετρολογικές σχέσεις ή χρήση κάποιου κανάβου (*modulus*) (Σχ. 8 και 9). Εξάλλου ο Βιτρούβιος¹⁵ αναφέρει σαφώς ότι θα πρέπει να έχουμε χρήση κανάβου, όχι μόνο στα δημόσια κτίρια, αλλά και στα ιδιωτικά και ότι «η μεγαλύτερη φροντίδα του αρχιτέκτονα θα πρέπει να είναι η ακριβής εφαρμογή του κανάβου, ή της μονάδας μέτρησης. Και αφού υπολογιστούν οι συμμετρίες και καθοριστούν στο σχέδιο οι διαστάσεις του έργου, ανήκει στην ευφυΐα του αρχιτέκτονα να δει, αν η φύση του εδάφους ανταποκρίνεται στη λειτουργικότητα και τη μορφή που θα πρέπει να έχει το κτίριο».

Μετά από διάφορες δοκιμές διαπιστώθηκε ότι η μονάδα μέτρησης που χρησιμοποιήθηκε ήταν το δωρικό πόδι (32,7 εκ.). Στη διαπίστωση αυτή βοήθησε το γεγονός ότι στο περιστύλιο του αιθρίου έχουμε χρήση δωρικών κίωνων, καθώς και τα πάχη των τοίχων που είναι 49-50 εκ. για τους εσωτερικούς και 65 για τους εξωτερικούς, δηλαδή 1,5 και 2 δωρικά πόδια αντίστοιχα. Η διάμετρος των δωρικών κίωνων είναι έμμεσα μόνο γνωστή, γιατί μας σώθηκαν μόνο μικρά θραύσματα και ορίζεται από το πλάτος των

13. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, VI, VII, 3.

14. Οι χώροι αυτοί δεν διαπιστώθηκαν στις πλευρές του περιστυλίου της κατοικίας της Μαρώνειας. Προφανώς ο Βιτρούβιος στην περιγραφή του αναφέρεται σε κατοικίες πολύ μεγαλύτερες και πλουσιότερες από αυτήν που μελετούμε.

15. ΒΙΤΡΟΥΒΙΟΣ, VI, II, 1.

Σχ. 9. Μαρόνεια. Υστεροκλασική κατοικία: Κάτοψη με χρήση κανίβου ενός διορισμού ποδιού

παραστάδων της παστάδας. Η διάμετρος αυτή είναι 1,5 δωρικό πόδι ή 1 πήχυς. Επομένως ένας κανάβος που σίγουρα χρησιμοποιήθηκε είναι του ενός δωρικού πήχου. Όπως φαίνεται στον Σχ. 8, ο κανάβος αυτός δεν ταιριάζει απόλυτα σε όλους τους χώρους, ή σε μερικούς ταιριάζει αν θεωρήσουμε και υποδιαίρεσεις του 1/2, του 1/4 ή του 1/3. Στο Σχ. 9 βλέπουμε ότι, σε χώρους που δεν ταιριάζει ο κανάβος του 1 πήχου, έχουμε καλύτερα αποτελέσματα με τη χρήση κανάβου του 1 ποδίου. Σαν γενικά συμπεράσματα από τη χρήση του ενός ή του άλλου κανάβου μπορούμε να πούμε τα εξής:

α) Και οι δύο κανάβοι προσαρμόζονται καλύτερα στους κύριους χώρους και λιγότερο στους δευτερεύοντες.

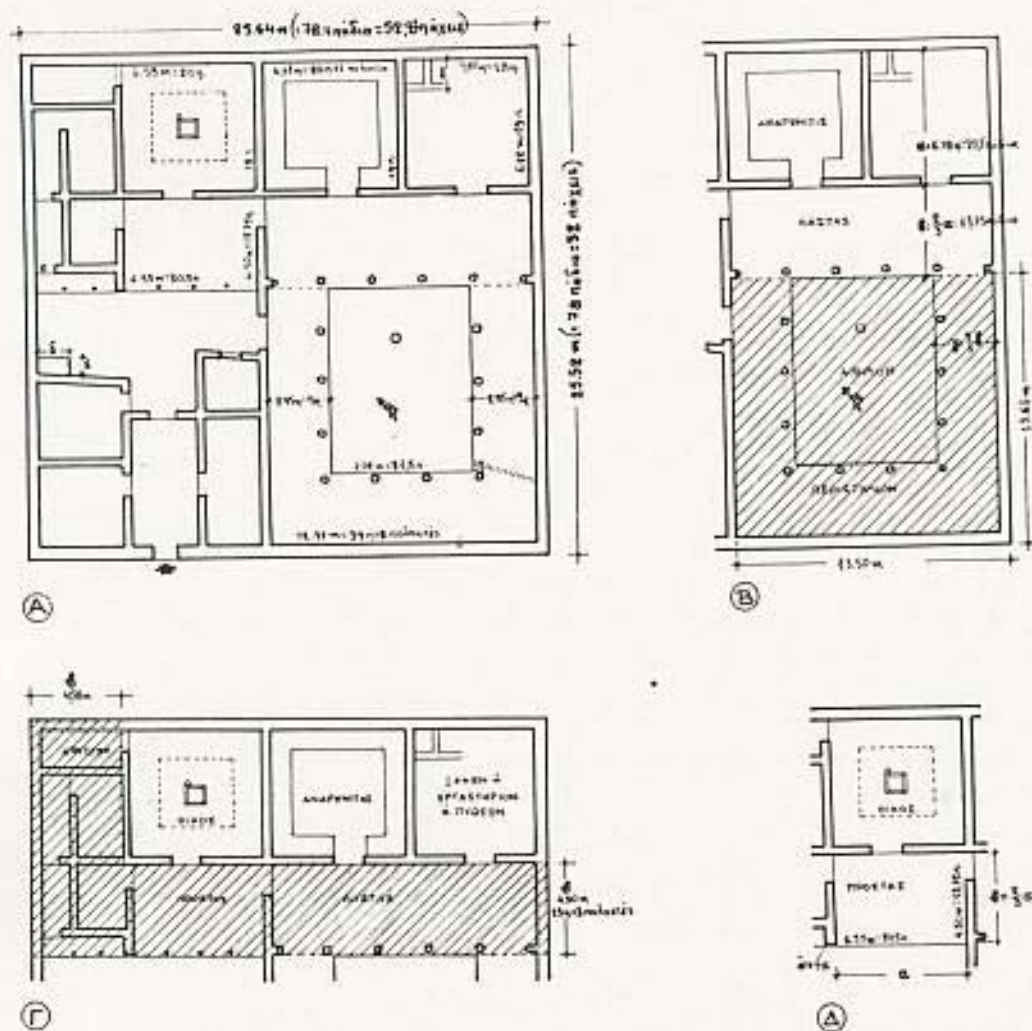
β) Υπάρχει τυποποίηση στα ανοίγματα ως προς τη θέση και το μέγεθός τους. Έτσι, τα ανοίγματα των δευτερευόντων χώρων είναι 2 πήχεις και βρίσκονται σχεδόν κατά κανόνα σε μια γωνία τους, ενώ των κύριων χώρων είναι 3 πήχεις και βρίσκονται σε απόσταση 4 πήχεων από τη μια γωνία τους. Εξίαιρηση αποτελεί η μέσσαυλος θύρα που έχει άνοιγμα 3,5 πήχεις.

γ) Το πεζούλι για την τοποθέτηση των κλιών του ανδρώνα έχει τυποποιημένο πλάτος 2 πήχεις.

δ) Η θέση της εστίας στον οίκο δεν βρίσκεται στο κέντρο του χώρου, όπως θα περίμενε κανείς, αλλά ορίζεται από τις γραμμές του κανάβου.

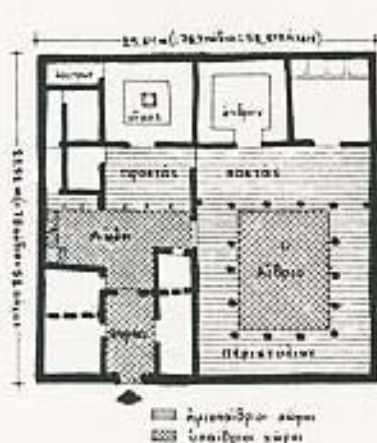
Εκτός από τη διαπίστωση της χρήσης κανάβου, έχουν διαπιστωθεί και άλλες μετρικές σχέσεις, τόσο ως προς τις διαστάσεις των χώρων, όσο και ως προς τα εμβαδά τους (Σχ. 10 και 11). Έτσι η σχέση 2:3 που αναφέρει ο Βιτρούβιος για την προστάδα διαπιστώθηκε και σε άλλες περιπτώσεις, όπως στη σχέση βάθους παστάδας με βάθος πλευρικής στοάς του περιστυλίου του αιθρίου ή στη σχέση βάθους παστάδας με το βάθος του ανδρώνα (Σχ. 10). Οι υπαίθριοι χώροι είναι τα 2/3 των ημιυπαίθριων και περίπου το 1/2 των κλειστών χώρων, ενώ οι ημιυπαίθριοι είναι περίπου τα 2/3 των κλειστών (Σχ. 11).

Τελειώνοντας θα άξιζε να σταθούμε για λίγο στη λειτουργικότητα της κατοικίας της Μαρωνείας, η οποία είναι αξιοσημείωτη. Δύο αυλές διαφορετικού μεγέθους και χαρακτήρα διαμορφώνουν τους βασικούς πυρήνες της εσωτερικής επικοινωνίας. Γύρω από αυτές τις αυλές σχηματίζονται δύο ομάδες χώρων, ο γυναικωνίτης και ο ανδρωνίτης ή με διαφορετικά λόγια, μια δημόσια και μια πιο ιδιωτική ζώνη. Μια τέτοια διάταξη κατοικίας που ξεχωρίζει καθαρά ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους, ύπνο από διημέρευση και διασκέδαση, ελεύθερους από δούλους και ζώα, αποθήκες από χώρους ζωής, εκφράζει έμμεσα την κοινωνική δομή της οικογένειας και τον τρόπο ζωής της εποχής εκείνης, όπως μας δίνεται από τη γραπτή παράδοση. Ο Αριστοτέλης¹⁶ στον *Οικονομικό* αναφέρει ότι η κατοικία πρέπει να κατασκευάζεται έτσι, ώστε να εξασφαλίζει υγεία και ευημερία για ανθρώπους και προϊόντα, έμψυχα και άψυχα, δούλους και ελεύθερους, άνδρες και γυναίκες, ξένους και αστούς. Για να εξασφαλίζει δε αυτήν την ευημερία και υγεία θα πρέπει να αερίζεται καλά το καλοκαίρι και να ηλιάζεται το χειμώνα. Δηλαδή να είναι προφυλαγμένη από το βορρά («κατάβορος») και να μην είναι ισοπλατής. Έμμεσα ο Αριστοτέλης δίνει πληροφορίες για την οργάνωση της κατοικίας και χωρίς να δίνει τύπους κατοικιών, διατυπώνει γενικούς κανόνες για το πώς ακριβώς πρέπει να είναι οργανωμένες. Θα μπορούσε κανείς ελεύθερα να ακολουθήσει

ΜΕΤΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
 METROLOGISCHE BEZIEHUNGEN

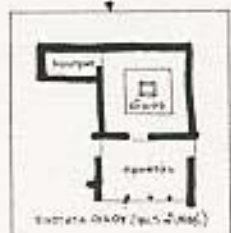
Σχ. 10. Μαρόνεια, Υστεροκλασική κατοικία: Μετρολογικές σχέσεις

Εμβαδόν οικοπέδου: 654,3 μ²
 Κόστος χώρου: 236 μ² (45,5%)
 Αίθροισμα χώρο: 215 μ² (38,9%)
 Στάθμη χώρο: 143 μ² (21,8%)

Οι αίθροισμα χώρο έχει το 2/3 του αίθροισμα χώρο
 και κόστος το 1/2 του κόστους χώρου
 Οι Στάθμη χώρο έχει κόστος το 1/3 του
 κόστους χώρου

ΙΣΤΙΟΤΗΤΑ ΙΣΟΓΗ (200 μ² - 40%)

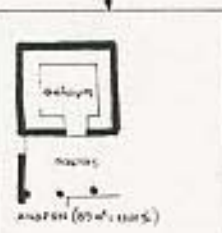

ΕΠΙΣΤΑΣΗ ΕΠΙΣΤΑΣΙΟΝ (120 μ² - 25%)

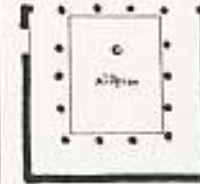

Αίθρο - Στάθμη Χώρου (143 μ² - 21,8%)

ΔΙΑΦΑΝΗ ΙΣΟΓΗ (200 μ² - 40%)

Αίθροισμα & Στάθμη (143 μ² - 21,8%)

Αίθρο-Στάθμη Χώρου (143 μ² - 21,8%)

ΧΩΡΟΙ-ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ : ΜΕΓΕΘΗ
 RÄUME - FUNKTIONEN : GRÖSSEN

τους κανόνες αυτούς. Αυτό ακριβώς δείχνουν και οι διάφορες κατοικίες που ανασκάφηκαν μέχρι τώρα, όπου δεν βρέθηκε στῆθερός ή ενιαίος τύπος σπιτιού, αλλά όλες, άλλη λιγότερο και άλλη περισσότερο έχουν τις βασικές αρχές οργάνωσης, προσαρμόζονται όμως στις επί μέρους ανάγκες κάθε οικογένειας.

Ο Βιτρούβιος στην περιγραφή της ελληνικής κατοικίας μας δίνει και αυτός πληροφορίες για την κοινωνική δομή και τον τρόπο ζωής της οικογένειας, αλλά σε αντίθεση με τον Αριστοτέλη προσπαθεί να μας δώσει τις πληροφορίες αυτές μέσα από ένα συγκεκριμένο τύπο κατοικίας, που ανήκει μάλιστα σε μια υψηλή κοινωνικά τάξη, κάνοντας γενικεύσεις. Ίσως γι' αυτό δεν έχει βρεθεί ακόμη καμιά κατοικία που να ταιριάζει απόλυτα με την περιγραφή του. Οι ομοιότητες που παρουσιάζονται στην κατοικία της Μαρώνας με αυτήν που περιγράφει ο Βιτρούβιος, θα πρέπει να οφείλονται ακριβώς στο γεγονός, ότι πρόκειται για μια μεγάλη και πλούσια αστική κατοικία.

Γ. ΛΑΒΒΑΣ / Γ. ΚΑΡΑΔΕΔΟΣ
Πολυτεχνείο Θεσσαλονίκης

RÉSUMÉ

ADAPTATION DES PRINCIPES VITRUVIENS AU THÉÂTRE ET DANS UNE MAISON POSTCLASSIQUE DE MARONÉE

L'organisation urbaine de Maronée, cette grande cité thrace, reste mal connue. Certaines données des fouilles montrent que la ville était construite sur un plan orthogonal, ce qui nous donne l'orientation des rues. Cette orientation ne correspond pas à celle que préconise Vitruve pour assurer aux bâtiments une aération optimale (pl. 1). Ceci est sans doute dû aux caractéristiques du sol, à ses fortes pentes, qui ont finalement dicté l'orientation des rues.

En revanche, le théâtre et une maison postclassique de Maronée témoignent de ressemblances assez nombreuses avec les prescriptions correspondantes de Vitruve.

Le théâtre (fig. 1), dont la fouille n'est pas encore terminée, date de l'époque hellénistique, avec un état impérial très largement modifié pour le transformer en arène.

Appartiennent à l'état hellénistique: a) les degrés en pierre des sièges et les escaliers d'accès (fig. 3) - b) le grand canal collecteur au centre (fig. 2 et 4) - c) le canal qui fait le tour de l'orchestra (fig. 4). A l'état impérial appartiennent: a) le bâtiment de scène (fig. 1) - b) le proskénion en briques - c) la grossière couverture du canal d'égout de l'orchestra - d) le parapet d'orthostates surmonté d'une grille en fer (fig. 6). La transformation du théâtre en arène nécessita l'élargissement de l'orchestra, par suppression d'une rangée de la proédrie (pl. 2 et fig. 7).

La construction très soignée du théâtre est faite à partir de tracés directeurs. Celui de l'époque hellénistique est fait à partir de trois centres, ce qui est conforme au texte de Vitruve (fig. 10). Avec pour centre le point 1 fut dessiné un demi-cercle d'un rayon d'environ 10,26 m. pour l'orchestra et un autre d'un rayon de 7,96 m. pour le canal d'égout. Les deux autres centres (points 2 et 3) se trouvent sur la circonférence de l'orchestra aux points où elle est coupée par le diamètre parallèle à la droite qui relie les extrémités du canal (selon Vitruve la parallèle au proskénion). Avec pour rayon le diamètre du cercle de l'orchestra (20,52 m.), on traça deux arcs de cercles qui donnent sa forme finale à l'orchestra.

Le cercle de l'orchestra est tangent au mur de la scène impériale, ce qui montre que celle-ci est au même endroit que la scène hellénistique, dont la fouille n'a encore rien retrouvé.

Si nous inscrivons dans le cercle de l'orchestra les trois carrés que mentionne Vitruve, nous constatons qu'il faut chercher le proskénion hellénistique un peu en arrière du proskénion impérial. De même, la position des escaliers d'accès au koilon ne correspond pas au sommet des carrés inscrits. Ceci est sans doute dû à ce que, comme le théâtre est trop petit pour justifier la présence d'un second diazōma où le nombre des escaliers serait doublé, on avait prévu dès le début deux escaliers supplémentaires pour mieux desservir les parties supérieures du koilon.

La hauteur et le largeur des degrés des sièges nous montre une autre coïncidence avec les indications de Vitruve (pl. 2): ils ont environ 33 cm. de haut, soit un pied dorique ou 16 dactyles

doriques, et 72 cm. de large, soit 2,2 pieds doriques, tandis que les dimensions correspondantes de Vitruve sont de 16 - 18 dactyles et de 2-2,5 pieds.

Pour le tracé directeur de l'état impérial (transformation en arène, pl. 4), l'élargissement de l'orchestra entraîna un léger déplacement de l'axe vers la gauche, comme on peut le constater dans la nécessité de couper en biais (fig. 8) la première rangée de sièges à partir du bas, mais uniquement à l'emplacement de l'extrémité N-O du demi-cercle de l'orchestra, pour implanter les orthostates. Cette position de l'axe nous est signalée par les constructeurs de l'état impérial qui y ont placé une demi-colonne provenant vraisemblablement du proskénion hellénistique (fig. 9). A partir de ce centre déplacé 4, fut dessiné un demi-cercle aux deux extrémités duquel les murs latéraux du bâtiment de scène impérial viennent se raccorder, au lieu d'en constituer simplement la tangente. Le côté du triangle équilatéral inscrit dans le cercle de l'orchestra qui est parallèle au bâtiment de scène est pratiquement à l'emplacement du proskénion impérial.

Toutes ces constatations attestent de nombreuses coïncidences, mais aussi un certain nombre d'écarts avec les indications correspondantes de Vitruve. Vitruve fut d'ailleurs le premier à déclarer que les règles des tracés directeurs qu'il indique "ne valent pas pour tous les théâtres", mais que "il dépend de l'architecte de choisir les proportions qu'il adoptera en fonction de la nature du lieu et de la dimension de l'ouvrage".

La fouille de la *maison postclassique* (fig. 10) a commencé en 1973 et s'est terminée en 1983. La pl. 5 montre l'état actuel, la pl. 6 donne une reconstitution partielle du plan avec des restitutions qui sont parfaitement assurées, tandis que la pl. 7 tente une restitution complète du plan, dont certains points restent hypothétiques.

La répartition des espaces autour des deux cours correspond assez à la description de la "maison grecque" que donne Vitruve au chap. IX du livre VI de son *De architectura*. Pour rendre sensible cette convergence, nous donnons un résumé de la description de Vitruve que l'on pourra comparer au plan de la maison de Maronée.

Vitruve indique donc que "depuis la porte d'entrée" de part et d'autre de laquelle il doit y avoir "d'un côté l'écurie et de l'autre la loge du concierge... on passe dans la cour qui a des portiques sur trois côtés, tandis que le quatrième côté, qui regarde vers le midi, a deux antes" (des pilastres d'angle) "sur lesquelles des poutres prennent appui. Cet emplacement, dont la profondeur est égale aux deux tiers de la distance entre les deux antes... est appelé par certains *prostas* et par d'autres *pastas*. De là on pénètre dans une grande salle dans laquelle les mères de famille travaillent la laine avec leurs servantes". Cette partie de la maison, qui comprend aussi des chambres à coucher, des salles à manger et des cellules pour les esclaves, "est appelée *gynécée*".

Dans ce secteur de la maison, l'organisation des lieux est en accord avec la description que donne Vitruve. Il convient de souligner qu'il y a bien une "ante" à l'angle Ouest de la *prostas* et que le rapport entre la profondeur et la longueur de cette *prostas* est de 2/3 (4,50 m. × 6,55 m. soit 13,75 × 20,50 pieds). Les chambres à coucher de la maison devaient se trouver à l'étage, dont l'existence est assurée par le départ d'un escalier qui a été trouvé à l'angle Ouest de la cour.

Dans la suite de sa description, Vitruve rapporte qu'à côté du *gynécée* "se trouvent des pièces plus vastes, avec une cour péristyle plus luxueuse dans laquelle sont quatre portiques... Entre les deux péristyles, il y a des passages appelés *mesaulae*... Un (des quatre portiques), celui qui regarde vers le midi, peut être constitué de colonnes plus élevées et ce péristyle... est appelé *rhodien*". De fait, on trouve dans la maison de Maronée une tendance analogue à différencier le portique de la *pastas*: a) par une construction différente des fondations sur ce côté du péristyle - b) par la présence

de pilastres aux angles de la pastas - c) par la différence de profondeur entre le portique de la pastas et les portiques latéraux - d) par une couverture avec des tuiles différentes. Poursuivant, Vitruve rapporte que sur ces portiques s'ouvrent une pinacothèque, une bibliothèque, une salle à manger, une exèdre (toutes pièces qui ne sont pas attestées dans la maison de Maronée, parce qu'il est manifeste que Vitruve décrit une maison plus riche), tandis que dans le portique regardant vers le midi s'ouvre "une pièce rectangulaire suffisamment grande pour recevoir sans encombre quatre triclinia". Dans le cas de la maison que nous étudions, il devait y avoir une klinè de moins, du fait de la porte de la pièce. Cette partie de la maison était appelée "andrôn".

La régularité de la construction de la maison nous a amené à chercher si l'on ne pouvait retrouver certains rapports métrologiques ou si un module n'avait pas été utilisé (pl. 8 et 9). D'ailleurs Vitruve indique clairement que l'on faisait usage de modules non seulement pour les bâtiments publics, mais aussi pour les constructions privées. L'unité de mesure utilisée était le pied dorique de 32,7 cm., comme le font apparaître les mesures du diamètre des colonnes doriques du péristyle (qui est 1,5 pied dorique, soit une coudée), de l'épaisseur des murs intérieurs (qui est de 49/50 cm., soit 1,5 pied dorique) et extérieurs (qui est de 65 cm., soit 2 pieds). Un des modules utilisés pour le tracé directeur est la coudée dorique (pl. 8), qui ne convient cependant pas parfaitement pour toutes les pièces, à moins que nous n'admettions des subdivisions de 1/2, 1/4 ou 1/3. La pl. 9 montre que dans les pièces où ne convient pas le module d'une coudée, on obtient de meilleurs résultats avec un module d'un pied. D'une manière générale, on peut faire les constatations suivantes:

- les deux modules conviennent assez bien pour les pièces principales, moins bien pour les pièces secondaires;
- l'emplacement et la taille des ouvertures sont normalisés. Les ouvertures des pièces secondaires sont de 2 coudées et se trouvent dans un angle tandis que celles des pièces principales mesurent 3 coudées et sont à une distance de 4 coudées de l'un des angles;
- l'emplacement du foyer de l'oïkos ne se trouve pas au milieu de la pièce, comme on l'attendrait, mais est fonction du schéma directeur.

Outre l'utilisation d'un module, on note d'autres rapports métriques. Le rapport 2/3 que mentionne Vitruve pour la prostas se retrouve dans d'autres cas, ainsi dans le rapport profondeur de la pastas / profondeur du portique latéral du péristyle de la cour et dans le rapport profondeur de la pastas / profondeur de l'andrôn (pl. 10). Les espaces en plein air représentent les 2/3 des espaces semi-couverts et environ 1/2 des espaces clos, tandis que les espaces semi-couverts sont à peu près les 2/3 des espaces clos (fig. 11).

Il convient de s'arrêter un peu sur le fonctionnalisme de la maison de Maronée. La disposition des lieux, qui distingue clairement les espaces publics et privés, les espaces de repos et ceux de séjour et de divertissement, les espaces des hommes libres et ceux des esclaves et des bêtes, les réserves et les lieux d'activité, exprime indirectement l'organisation sociale d'une famille de cette époque, telle que nous la fait connaître la tradition écrite.

Dans l'*Économique*, Aristote nous donne des informations indirectes sur l'organisation de la maison et, sans fixer une typologie des maisons, édicte quelques règles générales sur la manière dont il convient qu'elles soient organisées. Chacun pouvait suivre librement ces règles. C'est précisément pour cela que, pour autant que l'on puisse le savoir par les exemples connus par les fouilles, on n'a pas trouvé jusqu'à aujourd'hui de type générique de la maison, mais que toutes s'adaptent, en suivant les règles générales d'organisation, aux besoins particuliers de chaque

famille.

Au contraire d'Aristote, dans sa description de la maison grecque, Vitruve s'efforce de donner des informations sur l'organisation sociale et le mode de vie de la famille dans un certain type de maison qui appartient, bien entendu, à la haute société—ce qui ne va pas sans généralisations. C'est sans doute pour cela que l'on n'a encore trouvé aucune maison qui corresponde exactement à sa description. Les ressemblances manifestes entre la maison de Maronée et celle que décrit Vitruve sont certainement dues au fait qu'il s'agit d'une grande et riche maison bourgeoise.

G. LAVVAS / G. KARADEDOS

Ειχ. 1. Μυθίονεια. Θέατρο: Γενική άποψη

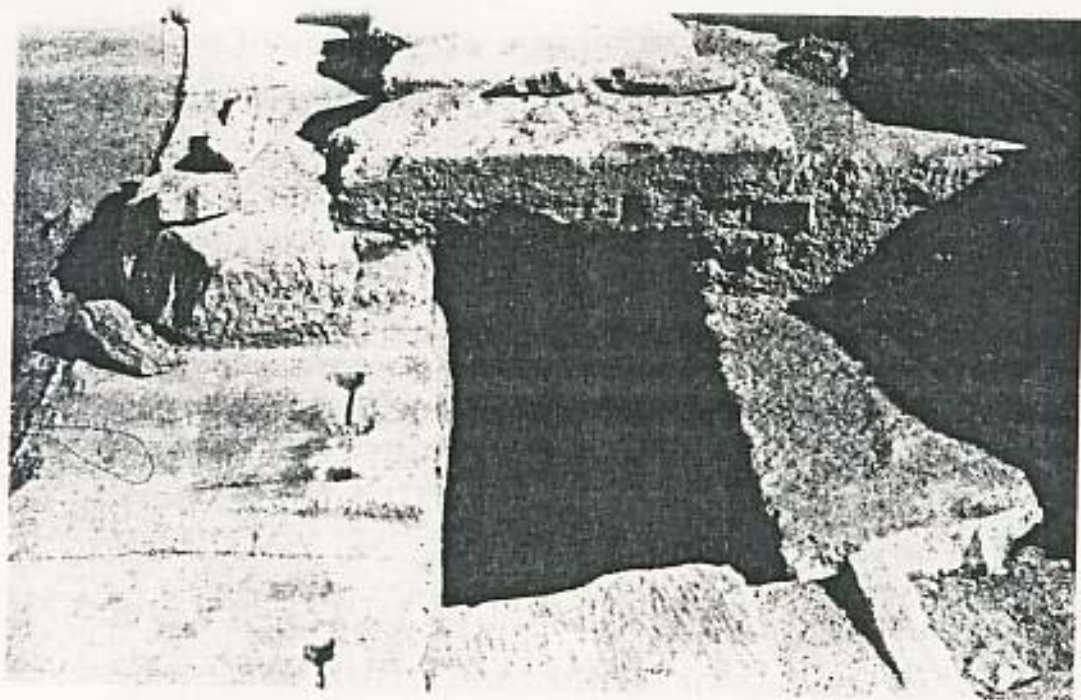
Ειχ. 2. Μυθίονεια. Θέατρο: Κεντρικός αποχετευτικός τοίχος

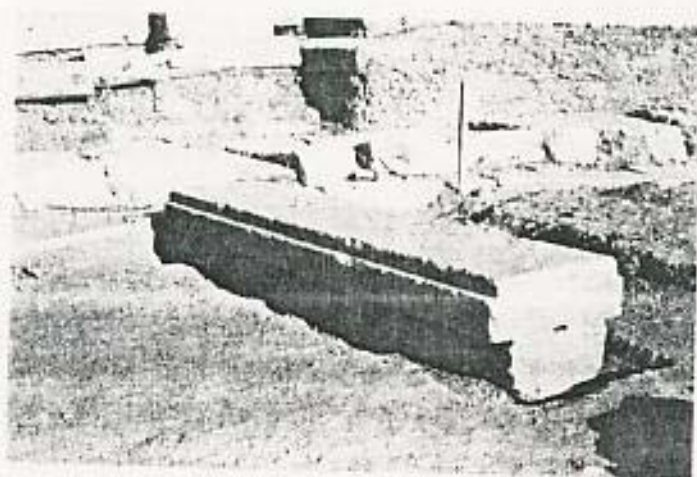
Εικ. 3. Μαρώνεια. Θέατρο: Κλίμακες ανόδου και οριζιόμενες καθισμάτιον

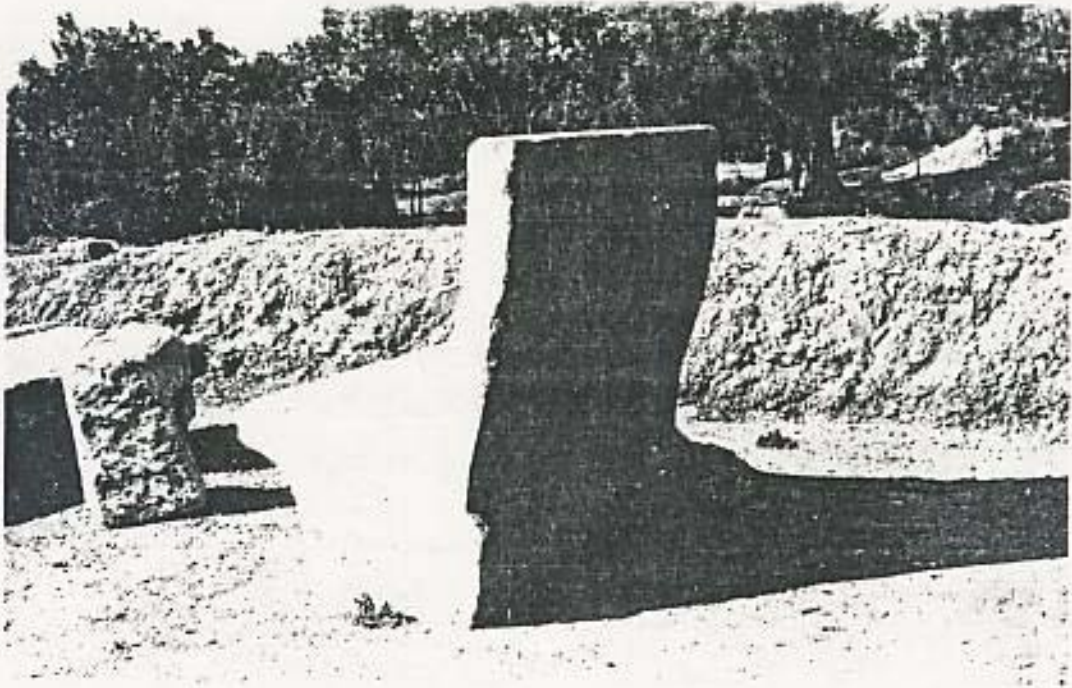
Εικ. 4. Μαρώνεια. Θέατρο: Κεντρικός αλοχτυπητός σκαμνός (προσκήνιο)

Εικ. 5. Μαρίονια, Θέατρο: Περιοριστός αποχετευτικός αγωγός της ορχήστρας (νοτιοανατολικό πέρασ).

Εικ. 6. Μαρίονια, Θέατρο: Ημικύβιος από το ελληνιστικό προσκήνιο, τοποθετημένος επί του άξονα της ρωμαϊκής φάσης.

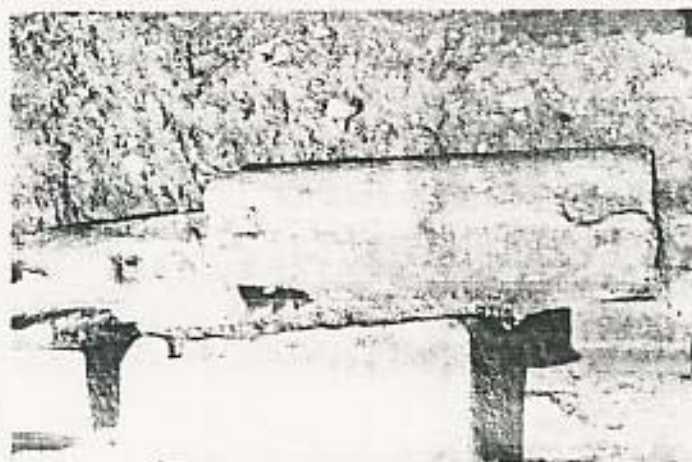
Εικ. 7. Μασόνεια, Θύατρο: Προτόμα

Εικ. 8. Μασόνεια, Θύατρο: Προετοιμαγή σφραγισμάτων με λοξό κόψιμο της πρώτης οδοπέδου στο ΝΑ πέρασ του ημικυκλίου της ορχήστρας

Εικ. 9. Μαρόνεια, Υστεροκλασική κατοικία: γενική άποψη

Εικ. 10. Μαρόνεια, Υστεροκλασική κατοικία: Ορθοστάτες από προστατευτικό σιδηρέιο της στέγης, με ίχνη από τα σιδηρένια προστατευτικά κεντηλιώματα.

Εικ. 7. Μαρώνεια, Θέατρο: Προσδία

Εικ. 8. Μαρώνεια, Θέατρο: Προσδία: Προσπαράση ορθοστάτων με λοξό κόψιμο της κορυφής οφθαλμίδας στο ΝΔ πέρασ του ημικυκλίου της σκηνήτορας